

Automaatiopaniikki, SAK ja SDP

Abstrakti

Mikroprosessorin läpilyönti ja tietokoneiden hintojen 1970-luvulla alkanut romahdus saivat useat tuotannon alat automatisoimaan ja tehostamaan tuotantoaan. Työelämän ja tulevaisuuden tutkijat näkivät suuren yhteiskunnallisen murroksen olevan edessä, kun he uskoivat työvoiman kysynnän automaation edistyessä romahtavan. Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, miten kansainvälisten ja kotimaisten tutkijoiden lietsoma automaatiopaniikki tarttui SAK:hon ja SDP:hen. Pohjoismaisessa keskustelussa yhdeksi ongelman ratkaisumalliksi noussut palkansaajarahastoajatus oli esillä mutta ei juuri edennyt Suomessa. Monipuolisen keskustelun ja pohdinnan tuloksena SAK nosti työajan lyhentämisen keskeiseksi vaatimukseksi, kun automaatiopaniikin vuoksi yleisenä pelkona oli työttömyyden jatkuva sietämätön kasvu.

Digitalisaation ensimmäinen aalto ja Suomi

Lisäksi teknologinen kehitys ja nopeutuva automaatio edellyttävät tulevaisuudessa yrittäjäorganisaatioilta työntekijöiden tiedon ja aloitekyvyn tasa-arvoista hyväksikäyttöä. Palkansaajarahastot, SDP:n palkansaajarahastot työryhmän muistio 13.3.1980, 4)

Digitalisaatio, uusi ICT-aika ja raju teknologinen murros ovat tämän päivän työelämän tutkimuksen, kansantalouden ja yhteiskuntatieteiden trendikkäitä tutkimuskohteita. Arviot tapahtuneista muutoksista ja tulevista siirtymistä ovat vakuuttavan tieteen, science fictionin ja herännäissaarnojen välimaastossa. (Brynjolfsson & McAfee 2011; 2014; Kauhanen 2014; Kauhanen ym. 2015; Työn murros 2015.)

Tämä artikkeli tarjoaa historiallisen näkökulman tähän jälleen kuumana käyvään keskusteluun. Samanlainen usko tulevaan suureen mullistukseen tai jo tapahtumassa olevaan murrokseen vallitsi myös 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa, kun mikroprosessori löi itsensä läpi. Tulevaisuuden töistä, tuotannosta, työllisyydestä ja yhteiskunnasta käytiin Suomen Ammattiliittojen Keskusliitossa (SAK) ja sen jäsenliitoissa laajaa keskustelua, kun uskottiin automaation tuhoavan työpaikat työläis- ja toimistoammateista.

Olen hahmottanut tämän kansainvälisistä tutkijapuheenvuoroista vauhtia ottaneen 1970- ja 1980-lukujen vaihteen keskustelun Suomessa automaatiopaniikiksi. Se ajoittui ajanjaksoon, jolloin työttömyys oli talouskas-

vun hiipumisen vuoksi nopeasti kasvava yhteiskunnallinen ongelma koko Euroopassa. Suomessa romahdus vuoden 1974 työvoimapulasta kolmen nollakasvun vuoden mukanaan tuomaan suurtyöttömyyteen oli karu käänne työmarkkinoilla. Ammattiyhdistysliike ja poliittinen työväenliike näkivät tulevaisuuden synkkänä, kun pitkälle tulevaisuuteen heikoksi arvioidun talouskasvun lisäksi uhkana olivat ihmistyön korvaava tietokoneistuminen ja automaation yleistyminen.

Aikalaiskeskustelun sävyerot näkyivät kirjain Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahaston (SITRA) kirjassessa *Kolme puheenvuoroa automaatiosta*. Diplomi-insinööri Heino Leskelä tarjosi metalliteollisuuden ja työnantajapuolen arvion siitä, että automaatio tulisi karsimaan toimihenkilöitä teollisuudesta. Suomen Pankin atk-suunnittelun johtaja, kansantaloustieteen dosentti Pertti Kukkonen näki automaatioissa myönteisiä dynaamisia vaikutuksia. Hän piti liioiteltuina arvioita, joiden mukaan automaatio aiheuttaisi joukkotyöttömyyttä. Synkimmän, lähes lohduttoman tulevaisuuden kuvan loihti esiin Metallityöväen liiton tutkija Mauri Kavonius. Hän ennusti, että robotit korvaisivat 40 prosenttia teollisuudesta tehtävistä töistä 1980-luvulla ja kuntien ja valtion töistä samat 40 prosenttia oli automatisoitavissa jo olemassa olevalla teknologialla. (*Kolme puheenvuoroa automaatiosta* 1979, 5-7, 34-38, 72-73.)

Tässä artikkelissa paneudutaan tämän automaatiopaniikkikeskustelun tuloon Suomeen. Samalla tarkastellaan sitä, minkälaisia työmarkkina- ja talouspoliittisia ratkaisuja SAK ja SDP hahmottivat automaatiopaniikin vuoksi. Artikkelin lopussa esitetään arvio siitä, mitä konkreettisia seurauksia Suomen työmarkkinoilla oli SAK:n 1980-luvun alussa automaatiopaniikin seurauksena tekemistä linjauksista.

Suomi ja Pohjoismaat

Teollinen demokratia, yritysdemokratia ja taloudellinen demokratia kietoutuivat Poh-

joismaissa yhteen, kun ammattiyhdistysliike ja sosialidemokraattiset puolueet pyrkivät uudistamaan työelämää ja muuttamaan työn ja pääoman välisiä voimasuhteita yhteiskunnassa. (Eklund Hansen 1998, 51-52, 54-55; Freddy Hansen 1998, 494-503; Bergh 2009, 22, 28-29, 38, 65, 78-79, 84-85, 139, 141-143, 146, 158.) Hidas talouskasvu, yritysten pääoman muodostuksen ongelmat, investointien turvaaminen ja suuryritysten sijoitukset ulkomaille saivat Ruotsin ammattiyhdistysliikkeen tekemään aloitteen palkansaajarahastoista yritysten omistajina ja investointien turvaajina. Ruotsin työläisten ammatillisen keskusjärjestön LO:n (Lansorganisationen i Sverige) ekonomistit pohtivat myös talouden ja tuotannon rakenteiden muuttamisesta. (Meidner 1975; Stråth 1998, 137-192; Nycander 2002, 316-345)

LO suhtautui hyvin huolestuneesti tietokoneiden tulon työpaikoille ja tuotantoon. Tätä kuvasti LO-lehden vuonna 1977 julkaisema artikkelisarja. Automatisoinnin nähtiin jakavan työt pienempiin osiin ja siten köyhdyttävän työn sisältöä. Työympäristö oli huononemassa, kun rutiiniluontoiset valvontatehtävät eristäisivät työntekijät toisistaan. Tietokoneiden avulla työnantajat voisivat lisätä valvontaa, mikä uhkasi työntekijäin yhteenkuuluvuutta. Työnantajat voisivat vähentää työvoimaa yhtäkkiä. Tämän vuoksi LO halusi, että ammattiyhdistysliike voisi vaikuttaa tietokoneistumiseen tapahtumaketjun alkuvaiheessa. Se vaati esimerkiksi, ettei työnantaja saisi hankkia tai muuttaa tietokonejärjestelmää ilman työntekijäjärjestöjen hyväksymistä. (Uusi tekniikka ja ay-liikkeen vaatimukset, Palkkatyöläinen [PT] 5.3.1979)

Keskustelu palkansaajarahastoista sai aatteellista sivustatukea yhteiskuntatieteilijöiltä. Heistä tunnetuin ja vaikutusvaltaisin oli Walter Korpi (Korpi 1978;1984), jonka näemyksen mukaan ruotsalaisen ammattiyhdistysliikkeen toiminnassa yhdistyivät dynaamisella tavalla omien voimavarojen kasvattaminen, poliittinen mobilisoituminen sosialidemokraattisen puolueen kautta ja asteittainen

yhteiskunnalliseen muutos työväenluokan eduksi. Korven uskomus työväenluokan jatkuvasti kasvavista voimavaroista hyvinvointikapitalismissa ei ollut kovin kestävä analyysi Ruotsin yhteiskuntakehityksestä. LO:n palkansaajarahastoaloite osaltaan radikalisoi Ruotsin työnantajajärjestöt rajuun vastarintaan ja murensi osaltaan naapurimaamme soinnollisen työmarkkinayhteistyön edellytyksiä 1980-luvulla. (Nycander 2002, 345–353; Stråth 1998, 207–242.)

Tuotannollinen rakennemuutos ja teknologinen murros vauhdittivat yhteiskuntapoliittista keskustelua myös Suomessa. Esimerkiksi työministeri Arvo Aalto esitti lokakuussa 1978, että ammattiyhdistysliikkeen tulisi saada valtuudet valvoa rationalisointia. (Kari Arola: Kauppa- ja teollisuusministeri Eero Rantala: Teollisuuden kilpailukyky parantunut, PT 23.10.1978; Ay-liikkeelle valtuudet valvoa rationalisointia, PT 30.10.1978; Hans Jern: ATK-keskustelu, PT 2.4.1979.) Pekka Kuusi ennakoii uusia rakennemuutoksia tammikuussa 1979. Hän arvioi Jyväskylän Talvi -tapahtumassa, että maaltapako päättyisi ja tehtaista pako alkaisi 1980-luvulla. Hänen mielestään tieteellis-tekninen kehitys edellytti lisääntyvää valmiutta uudelleen järjestelyihin ja ennen kaikkea yhteistyöasenteemme jatkuvaa kohottamista. (Kuusi ennusti: Tehtaista pako alkaa, PT 12.2.1979.)

Suomessa kehitys kulki toisia teitä kuin Ruotsissa, vaikka aloitteet Pohjanlahden takaa antoivat aineksia SAK:n puheenvuoroihin ja SDP:n ohjelmatyöhön. SAK arvioi automaation edistymisen, teollisuusrobottien tulon ja tietokoneiden yleistymisen aiheuttavan sellaisia ongelmia, joihin ammattiyhdistysliikkeen tuli etsiä työntekijöitä ja koko yhteiskuntaa tyydyttäviä ratkaisuja.

Keskustapuolue esitti jo vuonna 1978 henkilöstörähistä, jossa työntekijät voisivat muuttua työnantajaryhtyksensä osaomistajiksi. Keskustapuolueessa tuottajaosuuskuntien vaikutusvaltaiset johtomiehet suhtautuivat kuitenkin hyvin happamasti tällaiseen kansankapitalismiin. Heidän puhemies Eeri

Hyrkön mielestä omistuksen, vallan ja vastuun tuli olla samoissa käsissä. (Keskustapuolue puoluehallitus 15.9.1976, Liite Ph 8/76 5 § 30.8.1976/ry Keskustalaisen tiedottamisen idearyhmä, 16.2., 22.4.1978; Keskustapuolue työvaliokunta (tvk) 8.2., 8.3., 1978, Liite 4/78 5§ Yritysdemokratiatyöryhmä 7.2.1978 Lakialoite yritysdemokratian kehittämistä.) Keskustapuolueen ja tuottajaosuuskuntien välinen jännite oli pysyvä. Pellervo Seuran vuosikokouksessa huhtikuussa 1978 toimitusjohtaja Aarne Hakala ilmoitti, ettei yritysdemokratia sopinut osuustoimintaan. Osuuskunnan jäsenten valtaa eivät ulkopuoliset saaneet kaivata, hän korosti. (Pellervo-seura torjuu yritysdemokratian, Demari 20.4.1978.)

Palkkatyöläisen palstoilla tuotantotekniikan muutosta käsittelevä keskustelu alkoi vilkastua vuonna 1978, kun Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) ja SAK:n rationalisointisopimus oli uudistettu. Työmarkkinakeskusjärjestöt totesivat rationalisoinnin tavoitteeksi tuottavuuden parantamisen lisäksi työympäristön, työolojen, palkkatulojen ja työntekijöiden muitten työehtojen parantamisen, tuotannon vakaan jatkumisen sekä työntekijöitten työsuhteitten jatkuvuuden. Sopimukseen oli lisätty maininta, että työmenetelmiä kehitettäessä ja suunniteltaessa oli otettava huomioon työsuojelun vaatimukset. (SAK vuosikirja 1978, 80; Antti Mattila: SAK:n ja STK:n välinen rationalisointisopimus uudistettu, PT 29.5.1978.)

Samana vuonna säädetty laki yhteistoiminnasta yrityksissä avasi tiedonsaanti- ja neuvottelumahdollisuudet, kun tuli olennaisia muutoksia työtehtävissä, työmenetelmissä, töiden järjestelyissä ja siirtoja tehtävistä toisiin. Yhteistoimintalain neuvotteluvaihte koski myös tilanteita, joissa tehtiin henkilöstön asemaan olennaisesti vaikuttavia kone- ja laitehankintoja, työtilojen järjestelyjä sekä tuotevalikoiman ja palvelutoiminnan muutoksia. Yhteistoimintalaki velvoitti työnantajat neuvottelemaan myös lomautuksista, irtisanomisista, tuotannon laajentamisesta, supistamisesta, siirtämisestä ja lakkauttamis-

sesta. Näin työntekijät pääsivät edustajien sa välityksellä vaikuttamaan myös rationaalisointiin ja automatisointiin, vaikka lopullinen päätösvalta säilyi työnantajalla. (Heikki Lappalainen: Työehtosopimusjärjestelmän kehittäminen ja yritysdemokratia, PT 19.6.1978; Yritysdemokratia työehtosopimusjärjestelmän täydentäjänä, PT 6.12.1978.)

Automaatio: ystävä vai vihollinen?

Työväen tiedetapahtumassa toukokuussa 1978 puhunut Työsuojeluhallituksen ylitarkastaja Lars-Mikael Bjurström kuvasi tuotantoteknologian kehittyvän niin, että prosessit automatisoituvat, koneellistuvat ja kemiallisuvat. Näin työntekijään kohdistuva tietovirta lisääntyi nopeasti. Henkinen rasitus ja virhetoimintojen riskit olivat siksi lisääntyneet. Bjurström korosti, että tämä oli johtanut tapaturmien lisääntymiseen teollisuudessa, vaikka tekniikka ja työsuojelutieto olivat kehittyneet. Hän korosti etukäteen turvalliseksi suunnitellun tekniikan mahdollisuutta ja totesi, ettei teknologia sinänsä aiheuta työttömyyttä. (Reima Tylli: Tuotantotekniikka monimutkaisuus – tapaturmariski lisääntyy, PT 29.5.1978.)

Sosialidemokraattiset ja kommunistiset liittopuheenjohtajat olivat automaatiosta huolissaan. Suomen Lasi- ja posliinityöväen liiton edustajakokouksen murheina olivat elokuussa 1978 ruotsalainen kilpailu mineraalivilatuotannossa, halpatuonti posliini- ja lasituotteissa ja automaation tuomat ongelmat. Puheenjohtaja Risto Sainio (sd.) painotti, ettei koneistaminen saanut olla sitä, että työntekijä jätetään työttömäksi. Hän kiteytti ammattiyhdistysliikkeen vaatimukset automaatiolle näin: Automaation tuli helpottaa vaikeita töitä ja työntekijän oli saatava siitä etuisuuksia. (Lasi- ja Posliinityöväen Liitto kokoaa voimansa työpaikkojen puolesta, PT 14.8.1978.) Kumi- ja nahkatyöväen liiton puheenjohtaja Väinö Huhtamäki (komm.) valitteli saman vuoden syksyllä, että työnantajat pyrkivät alentamaan kustannuksia rationalisoimalla

työntekijöitä työttömäksi. (Jäsenvaltaisesta linjasta on kyse, PT 30.10.1978.)

Ruotsin LO:n palkkaustekniikan ja automaation asiantuntija Karl-Gustav Karlsson arvioi syyskuussa 1978 Palkkatyöläiselle antamassaan haastattelussa, että automaation edistymisessä oli kaksi vaihtoehtoa. Jäljelle jäisivät vain kaikkein yksitoikkoisimmat työt, mikäli automaatio tapahtuisi puhtaan teknisen logiikan mukaisesti. Parempia työpaikkoja voitaisiin luoda vain, jos työntekijät itse olisivat päättämässä automaation laajuudesta ja käytöstä. (Automaatio haaste ay-liikkeelle, PT 25.9.1978.)

Automaatio oli ammattiyhdistysliikkeessä yhteispuhjoismainen huolenaihe. Ruotsissa oli ehdotettu harkittavaksi jopa automaatioveroa. Pohjoismaiden ammatillinen yhteisjärjestön (PAY) nimeämä työryhmä sai vuonna 1978 valmiiksi raportin tietokoneteknologian soveltamisesta työelämään, mistä Palkkatyöläisessä kertoi SAK:n lakimies Tarja Halonen. Raportti toisti vaatimukset taloudellisesta demokratiasta. Palkkatyöntekijäin järjestöjen tuli voida vaikuttaa investointien suuntaamiseen ja saada omistukseen perustuvaa valtaa. Halonen arvioi teknologista murrosta maaliskuussa 1979 niin, että edut olivat menossa pääomapiireille ja haitat yksinomaan työläisille. (Tarja Halonen: Automaatio ay-liikkeen huolena Pohjoismaissa, PT 16.10.1978; Tietokonetekniikan soveltaminen hallintaan, PT 6.11.1978; Tarja Halonen: Tekniikan edut pääomapiireille – haitat työläisille, PT 5.3.1979) Nämä ennusteet eivät tue Paavo Haavikon tulkintaa, että SAK:n lakimies Tarja Halonen olisi ennakoanut, että tietokonetyöskentely voisi poistaa ikävät ja vaaralliset työt. (Haavikko 2001, 47.)

SAK:n järjestösihteeri Lauri Ihalainen paineutui myös automaatiokysymyksiin. Hän näki, että automaatiosta olisi suuria ongelmia, jos sen soveltaminen tapahtuisi demokraattisen kontrollin ulkopuolella ja ilman kansantaloudellista kokonaissuunnittelua. Ihalainen toisti Jyväskylän Talvessa 1979 ruotsalaisia näkökantoja, kun hän vaati, että rationa-

lisointi- ja automaatoratkaisut olisi saatava työntekijäpuolen valvontaan. Hän korosti, ettei työväenliike voinut vastustaa teknistä kehitystä. Olennaista oli vaikuttaa siihen, miten automaatio otetaan käyttöön. Automaation tuoman työntuottavuuden kasvun tulokset oli SAK:n järjestösihteerin mielestä ohjattava uusiin työpaikkoihin niin teollisuuden sisällä kuin julkisia palveluja laajentamalla. Ihalainen sanoi, että kyse oli pohjimmiltaan tulonjakopoliittisesta taistelukysymyksestä. (Kuusi ennusti: Tehtaista pako alkaa, PT 12.2.1979; Lauri Ihalainen: Automaatio ay-liikkeen valvontaan, PT 5.3.1979.)

Uuden teknologian karu sisäänajo herätti pelkoa ja epäuskoa vuoden 1979 alussa. Kolmas tekninen vallankumous uhkasi viedä työt ja aiheuttaa sosiaalikotastrofin. Japanilaisen Matsuhitan uusimmassa tehtaassa oli vain muutamia työntekijöitä, kun robotit kokosivat televisioita. Volkswagenin tehtailla robotit hitsasivat autojen rungot nopeammin ja halvemmin. Der Spiegel (saksalainen sanomalehti) ennakoiki, että mikroprosessorien ansiosta lähes puolet konttorityöntekijöistä olisivat tarpeettomia vuoteen 1990 mennessä. TUC:n pääsihteeri Clive Jenkins ennakoiki, että tietokoneet korvaisivat vuosisadan vaihteen mennessä pääosan ihmisten tekemästä työstä. (Christina Nordgren: Robby ja Goli eivät lakkoile, PT 5.3.1979.)

Volvon Torsdalenin tehtaalla olivat robotit ja tietokoneiden käyttö vähentäneet 1200–1500 työpaikkaa 7300:sta. Lapidus tekstiiliyrityksessä automaattisen kangasleikkurin hankinta Boråsiin johti 40 työntekijän irtisanomiseen Turun ja Loimaan tehtailta. Tutkija Marja Kavonius esitteli tutkimuksia, joiden mukaan mikroelektroniset teksti- ja tekstinkäsittelyautomaatit tulisivat vaarantamaan toimihenkilöiden ja virkamiesten työpaikkoja. Hän kertoi tutkimuksista, joiden mukaan toimistotöistä 25–30 prosenttia voitaisiin automatisoida. Julkisella sektorilla luku olisi vielä korkeampi. Kavonius korosti, että kokemukset olivat osoittaneet, että tietokoneteknologiasta oli saatu rationalisointi-instrumentti korvamaan

ihmisiä koneilla. Palkkatyöläisen pääkirjoitus vaatikin, ettei automaation käyttöönotossa saisi unohtaa ihmistä. (Ihmistä ei saa unohtaa (pk), Robotit korvaavat ihmiset Volvolla, 40 suomalaista irtisanottiin, Ay-liikkeen haettava uudet vaihtoehdot, PT 5.3.1979.)

Suomessa oli samanlaisia ongelmia. Turussa Asa Radio Oy:ssä automaatio oli johtanut työvoiman vähentämiseen, minkä lisäksi työkin oli yksitoikkoistunut (KA: Työvoimaa vähennetty ja työ yksitoikkoistunut, PT 17.4.1979.) Kauhukuvia riitti. Ammatillinen koulutus tuli uudistaa, jottei syntyisi koneita valvovaa, mutta niiden toimintaperiaatteita ymmärtämätöntä orjaluokkaa, vaati Ammattikasvatushallituksen toimistopäällikkö Olli Rätty Palkkatyöläisessä. (Orjaluokan synty estettävä, Jäljessä tarpojasta rinnalla kulkijaksi, PT 26.3.1979.)

Automaatiokeskustelu oli vilkasta Palkkatyöläisen palstoilla. SAK:n rationalisointisihteeri Antti Mattila korosti, että automaatio oli uusi vakava haaste ammattiyhdistysliikkeelle. Hän arvioi sopimuspolitiikan korostuvan ja mainitsi myönteisenä esimerkkinä Suomessa kirjapainoalalla tehdyn sopimuksen uuden teknologian käyttöönotosta. Mattila ennakoiki työajan lyhentämisen nousevan keinoksi hilitä nopean automaation aiheuttamaa työttömyyttä. (Antti Mattila: Automaatio uusi haaste ammattiyhdistysliikkeelle, PT 5.3.1979.) Työnantajapuoli piti automaatiota välttämättömänä kansainvälisen kilpailun vuoksi. Pääluottamusmies Pentti Koski myönsi, että robottien valmistus toi töitä Rosenlewin työkalutehtaalle. Samalla ne veivät töitä. Koski oli vakuuttunut, että ilman työajan lyhentämistä ja ammattiyhdistysliikkeen vahvempaa otetta automaation hallitsemisessa ei tulevista ongelmista selvittäisi. (Kansainvälinen kilpailu vaatii automatisointia, Automaatio aisoihin – työpaikat turvattava, PT 5.3.1979)

Teollisuusrobottien suunnittelija Erkki Kurenniemi uskoi, että robottien tehtäväksi siirtyisivät rutiinityöt. Hän uskoi, että tulevaisuudessa voitaisiin rakentaa täysin automaattisia tehtaita. Kurenniemi ei pelännyt tulevaa kehitystä. Hän ennusti:

Uskon, että pitemmällä tähtäimellä tietokoneiden keinoaly, kun opimme sitä käyttämään, todella avarruttaa ja rikastuttaa ihmisten tietoja ja aisteja, se aiheuttaa sellaisen viisauden kasvun, että toivoa sittenkin on. (Automaatio antaa vapaudet ... tai orjuuttaa, PT 5.3.1979)

Ammattiyhdistysliikkeen ja laajemmankin yhteiskunnallisen keskustelun ytimeen iski tutkija Pekka Ranta, joka pohti toukokuussa 1979, oliko automaatio ystävällinen vai vihollinen. (Tekn.lis., tutkija Pekka Ranta: Automaatio – ystävällinen vai vihollinen, PT 7.5.1979.) Kiljavan ammattiyhdistysopiston työsuojeluopettaja ja Pekka Ahmavaara tarkasteli automaation etenemistä työsuojelunäkökulmasta. Hänen mielestään työväenliikkeen ei tullut tyytyä vain puolustustaisteluun. Oli edellytettävä työsuojelun ja tuotannosuunnittelun yhdistämistä. Ahmavaara visioi siirtymistä työtehtäviin ja palkansaajat jakavasta puoliautomaatiosta kohti täydellistä automaatiota. Näin tekniikka olisi ihmisen apuna eikä alistajana. (Pekka Ahmavaara: Tekniikka ihmisen apuna, PT 14.5.1979.)

Automaation eteneminen ja kasvava työtömyys vauhdittivat työajan lyhentämistä vaatimuksia. Täystyöllisyyden palauttamiseksi oli työaika lyhennettävä. Euroopan ammattillinen yhteisjärjestö (EAY) edustajakokous Münchenissä toukokuussa 1979 asetti tavoitteeksi lyhentää työaika 10 prosenttia ansioita alentamatta, joillakin näillä toimenpiteillä tai niiden yhdistelmällä:

- viikoittaisen työajan lyhentämien 35 tuntiin
  - vuosiloman pidentäminen kuuteen viikkoon
  - työntekijöille täyseläke 60-vuotiaana
  - oppivelvollisuuden nostaminen 16 vuoteen
  - työelämässä olevien oikeutta koulutukseen lisätään
- (Euroopan ammattiyhdistysliike vaatii, PT 28.5.1979)

Pekka Kuusi ehdotti pian tämän jälkeen Palkkatyöläisessä, että yli 55-vuotiaiden työntekijöiden tulisi voida siirtyä 20-tuntiseen työviikkoon siten, että puolta palkkaa täydentäisi puolikas täydestä eläkkeestä. Kuusen laskuopin mukaan kahta osa-aikaeläkeläistä kohti syntyisi yksi uusi työpaikka nuorelle työttömälle. (Kari Arola: Pekka Kuusen työajan lyhentämismalli, PT 18.6.1979.)

Suomen puutyöväen liiton toimitsija Pekka Haverinen perustelikin 28.1.1980 työajan lyhentämistavoitetta työllisyyden parantamisen lisäksi sillä, että automaation ja rationalisoinnin vaikutuksesta tapahtunut työn kiinteytyminen eli työtahdin koveneminen ja lisääntynyt henkinen rasittavuus perustelivat työajan lyhentämistä. SAK:n tavoite periodityössä olevien työajan lyhentämisestä 36 tuntiin oli Haveriselle vain ensimmäinen askel kohti yleistä seitsemän tunnin työpäivää. Hän ennakoiki, että ammattiyhdistysliikkeen oli jokaisella sopimuskierroksella jatkettava työajan lyhentämistä, mikäli ennusteet automaation ja teknologian kehityksestä 1980-luvulla pitäisivät alkuunkaan paikkansa. (Pekka Haverinen: Työajan lyhentämisen keskeinen tavoite, PT 28.1.1980.)

Suomen metallityöväen liiton tutkija Mauri Kavonius ennakoiki maaliskuussa 1979 teknologisen kehityksen tuovan mullistuksen metalliteollisuuden tuotantotapoihin ja palkkauserusteisiin. (Mauri Kavonius: Metalliteollisuus ja teknologinen kehitys, PT 5.3.1979.) Metalliliitto järjesti huhtikuussa 1979 Teknologia ja työ -seminaarin, jossa puheenjohtaja Sulo Penttilä kuitenkin korosti ammattiyhdistysliikkeen suhtautumisen teknilliseen kehitykseen olleen aina myönteinen. Ammattiyhdistysliike näki teknilliset muutokset välttämättömiksi eikä halunnut siitä syystä hidastaa, vaan pikemminkin jouduttaa tieteellisen ja teknillisen kehityksen vauhtia. Metalliliiton puheenjohtaja edellytti, että uudessa teknologisessa kehityksessä huomioidaan työntekijäin sosiaaliset ja taloudelliset turvallisuusvaatimukset. (JJ: Tekniset muutosprosessit välttämättömiä, mutta., PT 17.4.1979.)

Automaatio-osaamista oli useissa ammattiliitoissa. Esimerkiksi Suomen liiketyöntekijäin liiton osastosihteeri Jan Furstenborg seurasi automaation ja tietokoneiden vaikutuksia kauppa- ja varastotöihin asiantuntevasti. Hän raportoi Palkkatyöläiselle, kun pohjoismaiset liiketyöntekijäin ammattiliitot järjestivät korkean tason konferenssin työelämän tietokoneistumisesta Tukholmassa keväällä 1980. Konferenssin ydinsanoma oli selkeä. Uusia tuotantomenetelmiä ja -välineitä oli hyödynnettävä jatkuvasti, mutta tämä teknologia oli saatava kansanvaltaiseen – eli ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen työväenliikkeen – ohjaukseen. (Hans Jern: ATK-keskustelu, PT 2.4.1979; Jan Furstenborg: Tietokoneet tunkeutuvat kauppaan, PT 3.9.1979; Jan Furstenborg: Teknologia kansanvallan suitsiin, PT 17.3.1980.)

SAK järjesti oman automaatioseminaarin syksyllä 1979. (Työvoimapolitiikan keinoin ei selvitä, Automaatio ja työsuojeluongelmat, Kaikki yt-laista irti, Suuri keskustelu tarpeen, Kirja-alalta näyttöä, Antti Mattila: Ay-liikkeen toimintalinja automaation hyödyntämiseksi, Päätäntävalta työläisille, Koneet eivät palvele, Ihminen huomioon, Automaatio tarpeen, Automaation vaikutus työhön, Automaatio välttämätöntä, PT 19.9.1979.) Keskusjärjestön kolmas puheenjohtaja Pertti Viinanen totesi seminaarin avajais sanoissa, ettei ammattiyhdistysliike voinut luottaa siihen, että automaatioon liittyvät ongelmat ratkeaisivat itsestään, tai että työnantajat ratkaisisivat ne työntekijöiden etujen mukaisesti. Siksi ammattiyhdistysliikkeen oli etsittävä omia toimenpiteitä ongelmien estämiseksi ja ratkaisemiseksi. Ongelmista huolimatta automaatiota ei voida pitää työntekijäin kannalta vain kielteisenä, Viinanen huomautti puheensa lopuksi. (Automaation haitat ehkäistävä, PT 19.9.1979.)

Suomessa seurattiin kansainvälistä ja pohjoismaista keskustelua. Teknologinen ja tuotannollinen murros nosti esiin ideoita ja kokeiluja järjestää työ uudella tavalla. Esimerkiksi SAK:n rationalisointisihteeri Antti Mattila

toi lokakuussa 1979 pohjoismaisesta työelämän kehittämiskeskustelusta tuotantosoluajatuksen työn uutena organisoimismuotona esiin. Uuteen työskentelymalliin liittyvät ongelmat ja soveltuminen suomalaisiin työehtosopimuksiin piti kuitenkin ensin varmistaa. (Työntekijäin näkemykset huomioon, PT 15.10.1979.)

Mattila teki Jyväskylän Talvessa 1980 pitämässään alustuksessa selvän eron automaation edistämisestä vientiteollisuudessa ja palvelualoilla. Vientiteollisuudessa oli ulkomaankaupan ja työllisyyden turvaamiseksi pakko käyttää samanlaista teknologiaa kuin pahimmissa kilpailijamaissa. SAK:n rationalisointisihteeri ilmoitti työntekijäpuolen suhtautuvan kielteisesti kaikkiin työvoimaa vapauttaviin automatisointitoimenpiteisiin julkisella sektorilla ja palveluelinkeinoissa, koska työn ja toimeentulon turvaaminen mahdollisimman monelle oli nousemassa yhä suuremmaksi ongelmaksi. (Automaation vaikutukset vaikeasti arvioitavissa, PT 11.2.1980.)

Automaatio ja teknologinen muutos olivat vahvasti esillä SAK:n edustajakokouksessa 1981. Mattilan äänenpainoja toisti Suomen rautatieläisten liiton puheenjohtaja Unto Keijonen (sd.), joka arvosteli SAK:n tavoitteet 80-luvulle -ohjelma-asiakirjan automatisointi-intoa liian suureksi. Hän ymmärsi tarpeen rationalisoida vientituotantoa, mutta kansainväliseltä kilpailulta suojatuilla sektoreilla – kotimarkkinateollisuudessa ja palveluissa – uuden teknologian etuja ja haittoja tulisi ohjelmassa tarkastella tasapuolisemmin. Keijonen totesi:

Palveluksissa, hallinnossa ja suojatussa teollisuudessa perustuu uuden tekniikan käyttöön-otto ja siitä seuraava työvoiman vähentäminen pelkästään liikevoiton tavoitteluun ja sitä ei työväenliike koskaan ole hyväksynyt yhteiskunnallisen toiminnan ainoaksi päämääräksi. Siksi olisi näillä aloilla työllisyyden turvaamiseen kiinnitettävä suurempaa huomiota. (SAK edustajakokous 1981, 298–299)

Edustajakokouksen automaatiokeskustelu si-vusi palkansaaja- ja yhteistoimintarahastokes-

kustelua, jota esitellään seuraavassa alaluvussa tarkemmin. Automaatio kytkeytyi kuitenkin paljon selkeämmin työpaikkojen menetykseen ja rationalisointien seurauksena tapahtuneisiin irtisanomisiin. Tämän vuoksi työsuhdeturvan parantaminen ja työajan lyhentämisen eri vaihtoehdot olivat keskustelussa enemmän esillä kuin rahastoratkaisumallit. (SAK edustajakokous 1981)

Suomen kirjatyöntekijäin liiton ja graafisen alan työnantajien sujuva yhteistyö oli esimerkki siitä, kuinka ammattiliitto ja työnantajat saattoivat Suomessa hyvässä yhteistyössä hallita nopeata teknologista ja työnsisällön muutosta 1970-luvulla. Pitkät työehtosopimukset ja niiden poikkeuksellisen tiukka työrauhavelvoite saivat työnantajat puolestaan sitoutumaan työntekijöiden uudelleen koulutukseen ja työsuhdeturvaan. Sanomalehtien ja kirjapainojen taloudellisesti vahva asema helpottivat kompromissin syntymistä. Uuden teknologian, automaation ja tietokoneiden lisääntynyt käyttö tuotannossa eivät johtaneet Suomessa uusien työmenetelmien ja prosessien vastaisiin toivottomiin työtaisteluihin, kuten anglosaksisten maiden sanomalehtipainoissa. (Kirja-alalta näyttöä, PT 19.9.1979; Kolme puheenvuoroa automaatiosta 1979, 9-10; Laaksovirta 1994, 95-137.) SAK:n automaatioasiantuntijat pitivät Suomen kirjapainoalan ratkaisua esimerkillisenä. (Mauri Kavonius: Metalliteollisuus ja teknologinen kehitys, Antti Mattila: Automaatio uusi haaste ammattiyhdistysliikkeelle, PT 5.3.1979.)

Paperiteollisuudessa ammattiosastoilla oli hyvin vahva myötämäärämis-oikeus uuden teknologian ja automaation käyttöönotossa vuonna 1969 työehtosopimukseen tulleen määräyksen ansiosta. Se helpotti ja vauhditti uusimman teknologian käyttöönottoa Suomen paperi- ja selluloosatehtaisissa. (Paperiteollisuudessa vältettiin työtaistelu, PT 23.1.1969; Kujala 2006, 306-309, 370; Bergholm 2007, 432.)

Palkansaajarahastot vastauksena teknologiseen murrokseen

Koko Eurooppaa kohdannut työllisyysongelma toi vaatimukset talouspolitiikan ja jopa talousjärjestelmän olennaisesta muuttamisesta esiin ammattiyhdistysliikkeessä. Euroopan ammatillinen yhteistyöjärjestö (EAY) järjesti 5.4.1978 toimintapäivän työttömyyden voittamiseksi. Tilaisuuksia ja mielenosoituksia järjestettiin kaikkialla Länsi-Euroopassa. Helsingin tilaisuudessa puhunut SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivio korosti, että ammattiyhdistysliike tulisi pitämään huolen siitä, ettei täysin vapaaseen markkinatalouteen ole enää paluuta. Oivio perusteli tätä sillä, etteivät yksityinen elinkeinoelämä ja markkinatalous kykene turvaamaan täystyöllisyyttä. (Työnsaannin puolesta, PT 31.3.1978; Työllisyyskysymykset ja sopimuspolitiikka, Demari 6.4.1978; Työtä työttömille!, Koko Euroopan ay-liike vaatii työtä kaikille, PT 10.4.1978.)

SDP:n esille nostama yritysdemokratia oli supistunut lopulta henkilöhallintoa koskevaksi yhteistoimintalaiksi. Puolue toi pohjoismaisten esimerkkien innoittamana keskusteluun taloudellisen demokratian vaatimuksen. SDP:n vuoden 1975 Jyväskylän puoluekokouksessa oli vaadittu pankkien, vakuutuslaitosten ja apteekkien ottamista yhteiskunnan haltuun. Espoon puoluekokous kesäkuussa 1978 hyväksyi Sosialidemokratian suunta-asiakirjan, jossa taloudellinen kansanvalta oli jälleen esillä, mutta lievemmin sanakääntein. Sosialidemokratian suunta-ohjelmassa oli uututena ajatus yrityskohtaisista palkansaajarahastoista, joiden varoja voitaisiin käyttää vain tuotannollisiin investointeihin. Tämä olisi ollut keino lisätä työntekijäin valtaa ja vastuuta talouselämässä. (Sosialidemokratia suunta 80-luvulle, PT 31.3.1978; Sosialidemokratian suunta 1978; Outinen 2015, 106-112.)

Rinnan automaatio-ongelmien käsittelyn kanssa alkoi SAK:ssa keskustelu palkansaajarahastoista. Äidinkieltään ruotsinkielinen SAK:n sihteeri Per-Erik Lundh toi Ruotsissa alkaneen palkansaajarahastokeskustelun Suomen am-

mattiyhdistysliikkeeseen. Hän puhui aiheesta syyskuussa 1978 sosialidemokraattisten nuorten Työläisnuorisotapahtumassa Lahdessa ja Nisulan Osuuspankin 75-vuotisjuhlassa Jyväskylässä. Lundh korosti, että SAK tekisi palkansaajarahastoja koskevat linjaukset aikaisintaan vuoden 1981 edustajakokouksessa. SAK:n sihteerin mielestään poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen keskeinen vaatimus taloudellisesta demokratiasta oli entistä ajankohtaisempi, koska uusi teknologia ja sitä kautta omaisuuden ja tiedon entistä suurempi keskittyminen tulisivat aikaisempaa nopeammin vaikuttamaan kaikkiin yhteiskuntapolitiikan lohkoihin.

Lundh katsoi, ettei perinteistä tulonjakopolitiikkaa voitaisi enää harjoittaa ilman, että ammattiyhdistysliike pääsee vaikuttamaan tuotannollisiin päätöksiin ja investointeihin. Palkansaajarahastot täydentäisivät solidaarista palkkapolitiikkaa, rajoittaisivat omaisuuksien keskittymistä ja lisäisivät palkansaajien vaikutusta taloudellisissa päätöksissä. Ruotsalaiseen keskusteluun perehtymisen näkyi siinä, että Lundh korosti palkansaajarahastojen tarjoamaa mahdollisuutta puuttua niihin ylivoittoihin, joita eräille yrityksille solidaarisen palkkapolitiikan oloissa syntyi. Hänen mielestään palkansaajien oli saatava vaikuttaa ammattiyhdistysliikkeen kautta palkka- ja sosiaalipolitiikkaan, mutta myös siihen, mitä tuotetaan ja millä tuotetaan. Vaikutusvallan kasvu parantaisi työntekijäin mahdollisuuksia parantaa työllisyyttä ja työoloja. (Palkansaajarahastot lisäävät vaikutusmahdollisuuksia, PT 18.9.1978.) Yllättäen Risto Uimosen kirjoittamassa Per-Erik Lundhin elämäkerrassa SAK:n sihteerin vahva panos Suomen palkansaajarahastokeskustelussa on sivuutettu. (Uimonen 2012.)

Myös SDP:n poliittisen osaston päällikkö Paavo Lipponen puhui Lahden työläisnuorisotapahtumassa. Puhe nosti kohun, kun hän selvin sanoin asettui sekatalousjärjestelmän kannalle ja puolusti markkinataloutta tehokkaampana kuin kommunistimaiden suunnitelmataloutta. Vähemmälle huomiolle jäi se, että Lipponen arvioi SDP:n 1980-luvun suu-

rimmaksi haasteeksi sen, kuinka työntekijöiden osuutta taloudellisessa päätöksenteossa vahvistetaan yritystasolta alkaen. Yksittäisten omistajien vastapainoksi tarvittiin työntekijöiden vaikutusvaltaa sekä omistuksessa että päätöksenteossa. Lipponen korosti, että palkansaajarahastotavoitteeseen oli edettävä harkiten. Siksi SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen olisi käytävä asiasta perusteellinen keskustelu ja selvitettävä kysymystä laajasti. (Lipponen 2009, 524–529.)

Per-Erik Lundh palasi puheidensa teemoihin. Hän korosti palkansaajarahastojen ja solidaarisen palkkapolitiikan ajatuksellista kytköstä Palkkatyöläisen kirjoituksessaan loka-kuussa 1978. Lundh piti solidaarisen palkkapolitiikan suurimpana kompastuskivenä sitä, että varsinkin hyvien suhdanteiden aikana oli ylisuuria voittoja saavilla yrityksillä ja aloilla taipumus solidaarisen palkkapolitiikan romuttaviin palkkaliukumiin. Ylisuuret voitot aiheuttavat myös pääomien ja taloudellisen vallan keskittymistä. Uuden teknologian ja tiedon keskittyminen veisi samaan suuntaan.

Siksi Lundh vaati, että ammattiyhdistysliikkeen oli päästävä vaikuttamaan tuotannollisiin päätöksiin ja investointeihin palkansaajarahastoihin kertyvän kollektiivisen omistuksen kautta. SAK:n sihteeri ei kiirehtinyt tekemään palkansaajarahastoaloitetta, vaan arvioi kysymyksen vaativan perusteellista selvitystyötä ja mielipiteiden vaihtoa. Ammattiyhdistysliikkeen näkökulmasta palkansaajarahastojen peruslähtökohtina olivat työehtosopimuspolitiikka ja taloudellinen demokratia. (Pärre: Sihteeri selittää, PT 2.10.1978.)

SDP:n puheenjohtaja, pääministeri Kalevi Sorsa hahmotti ennen vuoden 1979 eduskuntavaaleja kahta päälinjaa kohti taloudellista kansanvaltaa. Valtiosääntöä uudistamalla tulisi helpottaa taloudellista päätöksentekoa ja vähentää pienen vähemmistön kohtuuttomia jarrutusmahdollisuuksia. Hän esitti, että pääomien suurten keskittymien, kuten liikepankkien hallintoa, olisi kansanvaltaistettava samaan tapaan kuin muissa Pohjoismaissa ja Länsi-Euroopan maissa. Sorsa uskoi, että pe-

rusteellisten selvitysten pohjalta olisi löydetävissä suomalainen malli palkansaajarahastoiksi tai vastaavaksi järjestelmäksi, joka johdaisi omaisuuden ja päättävällän tasaisempaan jakautumiseen. (Taloudelliseen kansanvaltaan kahta päälinjaa, PT 5.3.1979.)

Per-Erik Lundh palasi palkkarahastoajatukseseen, kun maaliskuussa 1979 nousi kohu hyvää tulosta tehneen Kemiran työntekijöilleen maksamista kannustepalkkioista. Hän piti työehtosopimusjärjestelmän täydentämistä palkansaajarahastoilla välttämättömänä. Muita paremmin tuottavien yritysten voittojen siirtäminen palkansaajarahastoihin tulisi ottaa osaksi solidaarista palkkapolitiikkaa, Lundh ehdotti. (Palkansaajarahastot välttämättömiä, PT 26.3.1979.)

SAK:n sihteeri ilmoitti marraskuussa 1979 Palkkatyöläisen etusivulla vakuuttavasti, että uusi vuosikymmen toisi palkansaajarahastot. Perusteet olivat jo aiemmin esitetty, mutta nyt ne olivat selkeästi kiteytyneet ja asetettu tärkeysjärjestykseen. Ensiksi ne olivat välttämättömiä solidaarisen palkkapolitiikan jatkamiselle. Toisena perusteena palkansaajarahastojen kehittämiseksi oli SAK:n sihteerin näemyksen mukaan se, että yritysdemokratian tuli sisältää myös taloudellisen demokratian periaatteet. Kolmantena syynä palkansaajarahastojen tarpeellisuudelle oli vastapainon luominen tekniseen kehitykseen liittyvälle pääoman keskittymiselle. (Kari Arola & Hans Jern: Uusi vuosikymmen tuo palkansaajarahastot, PT 12.11.1979.)

Per-Erik Lundhin asiantuntemus kelpasi myös SDP:lle. Hän oli puheenjohtajana puolueen palkansaajarahastotyöryhmässä, joka sai muistionsa valmiiksi maaliskuussa 1980. SDP:n puoluetuomikunta lykkäsi asian käsittelyn yli lokakuussa pidettyjen kunnallisvaalien. Muistio oli suppea yhteenveto Ruotsin palkansaajarahastoaloitteista, Tanskassa tehdyistä taloudellisen demokratian esityksistä ja hahmotelma suomalaisesta palkansaajarahastoaloitteesta.

Työryhmän näkemyksen mukaan palkansaajarahastojen tärkein peruste oli taloudel-

linen demokratia ja työntekijöiden päätösvalan lisääminen yrityksissä. Työntekijän työpanoksen tuli oikeuttaa myös omistusosuuteen. Osaomistus lisäisi muistion arvion mukaan palkkatyöläisten vastuuntuntoa ja motivaatiota hyvään työsuoritukseen, koska työpaikan säilyminen oli riippuvaista yrityksen menestyksestä. Eräs peruste rahastoille oli nopean teknologisen muutoksen ja kiristyvän kansainvälisen kilpailun oloissa turvata työpaikat vahvistamalla yritysten omarahoitusta. Muistion mukaan palkansaajarahastot edistäisivät osaltaan työntekijöiden aloitteellisuutta ja heidän ideoidensa hyväksikäyttöä. Näin tarpeelliset toimintatapojen ja tuotannon uudistukset tapahtuisivat jatkossa joustavammin, kun omistamisen ja siihen liittyvän päättävällän kautta syntyisi todellinen tasa-arvo ja vastuu.

Porvaripuolueiden ja työnantajajärjestöjen Ruotsissa ja Suomessa kehittämiin työntekijöiden yksilöllisiin osaketileihin työryhmä suhtautui kielteisesti, kuten myös Ruotsin LO. Yksilöllinen hajautettu työntekijäomistus vain lisäsi suuomistajien harvainvaltaa yrityksissä. Ruotsin valtakunnallisista ammattiyhdistysliikkeen hallinnoimista omistusmallista poiketen SDP:n suomalainen malli hahmotteli yritys-kohtaisia palkansaajarahastoja, jotka olisivat yrityksiä aiempien omistajien ja palkansaajien yhteisomistuksessa. (Palkansaajarahastot. SDP:n Palkansaajarahastot työryhmän muistio 13.3.1980.)

Eero Tuomainen esitteli tämän muistion SDP:n puoluetuomikunnalle 23.10.1980. Perusteellisen ja tulevan työllisyyskehityksen kannalta synkän filosofisen pohdinnan pohjalta hän puolsi palkansaajarahastoaloitteen eteenpäin viemistä, vaikka se ei ollut vielä saanut innostunutta vastaanottoa. Tuomainen piti palkansaajarahastoja parhaana keinona taata yritysten riittävän korkea investointitaso, jotta kohtuullinen työllisyys voitaisiin turvata Suomessa nopean teknologisen murroksen oloissa.

Kauppa- ja teollisuusministeriksi touko-

seksi puoluesihteerin tehtävään tullut kansanedustaja Erkki Liikanen oli palkansaajarahastoista innoissaan. Hän toi esiin sen, ettei kyse ollut vain demokratian laajentamisesta, vaan myös työllisyyden turvaamisesta ja teknologisen kehityksen joustavasta edistämisestä. Liikanen piti palkansaajarahastoja vielä keinoena Suomen – tutkimusten mukaan – jäykkien ja hierarkkisten yritysorganisaatioiden joustavoittamisessa. Puoluesihteerin sijainen arvioi palkansaajarahastonimityksen jo kuluneeksi. Hän halusi kytkeä rahastot ajatuksellisesti yhteistoimintalakiin. Näin SDP:n aloite alkoi muuttua yhteistoimintarahastoehdotukseksi. Puolueen matala profiili jatkui palkansaajarahastoasiassa. Puheenjohtaja Sorsan esityksestä puoluetoimikunta päätti, ettei asian valmisteluprosessista herätetä julkista keskustelua. (SDP puoluetoimikunta 23.10.1980.)

STK:n johtokunta sai marraskuun alussa 1980 kuulla tästä muistiosta, jota työnantajakeskusjärjestön toimitusjohtaja Pentti Somerto kuvasi SDP:n ja SAK:n yhteisen työryhmän tekemäksi. Tämä ei ollut muodollisesti totta, mutta Suomessa SDP ja SAK:n sosialidemokraatit valmistelivat asiaa yhdessä, kun Ruotsissa aloite oli tullut LO:n ekonomisteilta. SDP etsi kontaktia työnantajapuolen raskaaseen sarjaan, jotta teollisuuden kanta SDP:n valmisteluvaiheessa olleeseen aloitteeseen saataisiin etukäteen selville. (STK johtokunta 5.11.1980.)

SDP:n puoluekokous hyväksyi vuonna 1981 melko avoimen esityksen yrityskohtaisista yhteistoimintarahastoista (SDP:n XXXII puoluekokouksen päätökset, 99–100). SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa kertoi samana vuonna SAK:n edustajakokoukselle pitämässään tervehdyspuheenvuorossa, että puoluekokouksen yksi merkittävimpiä päätöksiä oli kannanotto yhteistoimintarahastojen luomisesta. Yhteistoimintarahastot mahdollistaisivat Sorsan mukaan omistuksen laajentumisen työntekijäkuntaan, investointien turvaamisen ja yritysten kehittämisen taloudellista demokratiaa edistävällä tavalla. Pääministeri korosti, ettei SDP:n aloite tarkoittanut yksittäi-

sille työntekijöille lisätuloja, vaan työntekijälle kuuluvaa valtaa ja vastuuta. (SAK edustajakokous 1981, 17–18.)

SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivio arvioi yhteistoimintarahastot hyväksi keinoksi kehittää yritysdemokratiaa, kun hän esitteli SAK:n tavoitteet 80-luvulla – ohjelma-asiakirjaa edustajakokouksessa. Metalliliittoa edustanut Jarmo Rantanen esittikin yritysdemokratiaohjelman uudistamista ja sitä, että SAK:n hallitus käynnistäisi valmistelun ja keskustelun yhteistoimintarahastojen tavoitteista ja sisällöstä. Kaikki kommunistit eivät innostuneet palkansaaja- ja yhteistoimintarahastoista. Saman liiton toinen edustaja Aimo Järvenpää leimasi ehdotuksen porvarillis-reformistiseksi ratkaisuksi, joka pohjautui pohjimmiltaan kansankapitalismin oppiin. Rautatieläisten liiton puheenjohtaja Unto Keijonen vaati, että julkisen alan työntekijöille olisi taattava vastaavat vaikutusmahdollisuudet kuin tulevat rahastot tarjoaisivat yksityisen sektorin työntekijöille.

SAK ei kopioinut SDP:n omaksumaa yhteistoimintarahasto-termiä. Laajan ohjelmakeskustelun yhtenä lopputuloksena oli, että SAK:n edustajakokous esitti jälleen palkansaajarahastoihin liittyvien yksityiskohtien selvittämistä. (SAK edustajakokous 1981, 58, 88, 96–97, 120–121, 262, 299.) Palkansaajarahastot eivät olleet keskusjärjestön tärkein tavoite 1980-luvun alussa, sillä edustajakokouksen hyväksymässä SAK:n tavoitteet 1980-luvulla – asiakirjassa tavoitteiden joukossa ei mainita palkansaajarahastoja. SAK:n vuosikirjakin mainitsee edustajakokouksen hyväksymiksi tavoitteiksi vain työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien lisäämisen ja taloudellisen demokratian laajentamisen. (SAK:n tavoitteet 1980-luvulla; SAK vuosikirja 1981, 8–13.)

Ei palkansaajarahastoja vaan työajan lyhentämistä

Rohkea aloite taloudellisesta demokratiasta menetti mahdollisuutensa Tanskassa, kun sosialidemokraatit joutuivat shokkivaalien 1973

jälkeen oppositioon. Keskustelu taloudellisesta demokratiasta jatkui, kun sosialidemokraatit vuonna 1979 palasivat hallitusvastuuseen. Tanskan LO:n ja sosialidemokraattien aloitteet voitonjaosta ja rahastoista eivät kuitenkaan johtaneet rakenteellisiin uudistuksiin. (Freddy Hansen 1998, 497–503.) Ruotsissa LO:n tiukasti ajama palkansaajarahastotavoite muodostui maan sosialidemokraattiselle puolueelle poliittiseksi painolastiksi. (Stråth 1998, 289–311; Nycander 2002, 316–371.)

Suomessa SDP:n ja SAK:n puolivillaiset palkansaaja- ja yhteistoimintarahastoesitykset ja erilaiset selvittelyt johtivat lopulta vasta vuonna 1989 lainsäädäntöön, joka loi puitteet yrityksille ja niiden työntekijöille vapaaehtoisten sopimusten pohjalta perustettaville henkilöstörahastoille. Tämän lain toi eduskuntaan Harri Holkerin sinipunahallitus, ja se tuli voimaan 1.1.1990. (Henkilöstörahastolaki 15.9.1989, Suomen asetuskokoelma 1989 no 814, 1437–1448.) Yhteiskunnan valtasuhteiden ja yritysten omistussuhteiden radikaaliin muutokseen alun perin tähännytt uudistus-hanke liudentui Suomessa vähintäänkin yhtä perusteellisesti kuin aiemmin esitetyt rohkeat yritysdemokratiapyrkimykset.

Automaatiopaniikki löi koko teollistuneen maailman läpi 1970-luvun jälkipuoliskolla, kun teknologinen kehitys ja talouskasvun hidastuminen iskivät perinteisen ja miehisen työväenluokan työllisyyteen. Tämän ajatte-

lutavan huipentumaa edusti omalla tavallaan ranskalainen yhteiskuntatieteilijä Andre Gorz, joka toivotti vuonna 1980 julkaistulla kirjallaan jäähyväiset proletariaatille. (Gorz 1980: *Abchied vom Proletariat. Jenseits des Sozialismus.*) Pohjoismaiden ammattiyhdistysliike suhtautui teknologiseen muutokseen myönteisesti, mutta vastusti sopeutumistakaan jättämistä yksin työttömiksi joutuville tai uusiin tehtäviin siirtyville palkansaajille. Automaatio, tietokoneistettu tuotanto ja koko teknologinen murros oli saatava ammattiyhdistysliikkeen ohjaukseen. SAK:n ja sen rationalisointisihteerin Antti Mattilan äänenpainoissa korostui Suomen vientivetoisen kasvumallin mukainen elinkeinopolitiikan ja teollisuuspolitiikan ajattelutapa. Liikeliiton automaatioasiantuntija Jan Furstenborg valisti niin omaa liittoaan kuin kaikkia Palkkatyöläisen lukijoita siitä, että uusi teknologia oli rynnimässä myös kauppoihin ja varastoihin.

Automaatiopaniikin tuloksena ei Suomessa ollut vain SAK:n ja sen jäsenliittojen edustajien asiantuntevaa pohdiskelua erilaisissa seminaareissa ja konferensseissa. Teknologinen murros toi eurooppalaisen ja suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen keskeiseksi tavoitteeksi työajan lyhentämisen. Tämä näkyi SAK:n tavoitteissa jo vuoden 1980 työehtosopimuskierröksellä. Tämän jälkeen työajan lyhentäminen oli SAK:n edunvalvonnan ytimessä koko 1980-luvun. (Bergholm 2013, 72.)

Lähteet

Arkistolähteet

Elinkeinoelämän Keskusarkisto

Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) johtokunnan pöytäkirjat 1980

Keskustan ja maaseudun arkisto

Keskustapuolue puoluehallitus 1976–1978

Keskustapuolue työvaliokunta 1976–1978

Työväen Arkisto

Suomen Sosialidemokraattisen Puoleen (SDP) arkisto

SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1980

SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjojen liitteet 1980

Palkansaajarahastot. Palkansaajarahastotöryryhmän muistio 13.3.1980, SDP puoluetoimikunnan pöytäkirjojen liitteet 445/31 1980.

Lehdet

Demari 1978

Palkkatyöläinen [PT] 1969, 1978-1980

Kirjallisuus

- Bergh, T. (2009). *Kollektiv fornuft. LOs Historie Bind 3 1969-2009*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bergholm, T. (2013). *SAK:n historia. Valkealan Painokarelia*.
- Bergholm, T. (2007). *Sopimussyhteiskunnan synty II. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956-1969*. Keuruu: Otava.
- Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2011). *Race Against The Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy*. Lexington, Mass.: Digital Frontier Press.
- Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. New York: W. W. Norton.
- Eklund Hansen, A. (1998). *LO 1960-1980, Teoksessa I takt med tiden. LOs historie 1960-1997*. Redigert af Henning Grelle. Viborg: Forlaget Fremad A/S.
- Freddy Hansen, J. (1998). *Økonomisk demokrati, teoksessa I takt med tiden. LOs historie 1960-1997*. Redigert af Henning Grelle. Viborg: Forlaget Fremad A/S.
- Gorz, A. (1980). *Abchied vom Proletariat. Jenseits des Sozialismus. (Alkuteos Adieux au proletariat. Au-delà du socialisme. 1980)*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Haavikko, P. (2001). *Tarja Halosen tarina. Naisen muotokuva politiikan kehyksissä. Smedjebacken: Art House*.
- Kauhanen, A. (2014). *Tulevaisuuden työmarkkinat. Etlä raportit 30*.
- Kauhanen, A., Maliranta, M., Rouvinen, P. & Vihriälä, V. (2015). *Työn murros. Riittääkö dynamiikka?* Helsinki: Etlä Taloustieto Oy.
- Kolme puheenvuoroa automaatiosta (1979). Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 1967 rahasto, Sarja B N:o 51.
- Korpi, W. (1978). *The Working Class in Welfare Capitalism. Work, Unions and Politics in Sweden*. London: Routledge & Kegan.
- Korpi, Walter (1984). *Työväenluokka hyvinvointikapitalismissa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Kujala, A. (2006). *Paperiliiton historia 1906–2006. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta*. Vammala.
- Rudolf Meidner, R. (i samarbete med Fond, Gunnar och Hedborg, Anna) (1975). *Löntagarfonder*. Stockholm: Tiden.
- Laaksovirta, S. (1994). *Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 3. Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto ammattiyhdistyseheytyksessä ja työehtosopimuspolitiikka tulopoliittisella kaudella 1968–1979*. Jyväskylä.
- Lipponen, P. (2009). *Muistelmat I*. Juva: WSOY.
- Nycander, S. (2002). *Makten över arbetsmarknaden. Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. Kristiansand: SNS Förlag.
- Outinen, S. (2015). *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakointiin. Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975-1998*. Latvia: Into.
- Pöytäkirja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ry:n kahdennestatoista sääntömääräisestä edustajakokouksesta 14.6.–17.6.1981 (1984). Laatineet Lundh, Per-Erik ja Elomaa, Simo. Jyväskylä: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ry.
- SAK vuosikirja 1978 (1979). Jyväskylä: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö.
- SAK vuosikirja 1981 (1982). Helsinki: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö.
- SAK:n tavoitteet 1980-luvulla. Hyväksytty SAK:n XII edustajakokouksessa 14.–17.6.1981. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry.
- Sosiaalidemokratian suunta. SDP:n tienviitat 1980-luvulle (1978). Suomen Sosialidemokratinen Puolue: Helsinki.
- Stråth, B. (1998). *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*. Uddevalla: Atlas.
- Suomen Asetuskokoelma 1989 (1990). Helsinki: Valtionpainatuskeskus.
- Työn murros (2015). (toim. Jaakko Haikonen), STTK:n pamflettisarja, STTK.
- Uimonen, Risto (2012). *Rautakoura Per-Erik Lundh. Henkilökuva*. Hämeenlinna: Minerva.